

ДАНИЕЛА АРСЕНОВИЋ*
Природно-математички факултет
Нови Сад

УДК 314:314.15
Монографска студија
Примљен: 15.08.2017
Одобен: 05.09.2017
Страна: 185-194

ДЕМОГРАФСКИ ИЗАЗОВИ И ИМИГРАЦИЈА**

Сажетак: Скоро све земље Европског континента пролазе кроз другу демографску транзицију и суочавају се са континуираним падом фертилитета, порастом очекиваног трајања живота и интензивним процесом старења становништва који даље имплицира и бројне економске изазове друштва (слабљење квалитета контингента радно способног становништва и пораст броја старог и остарелог становништва). У другој деценији 21. века земље Европског континента, а посебно земље Европске уније налазе се пред једним новим изазовом и друштвеном димензијом, а то су миграције становништва, тачније једна од највећих мигрантских криза у модерној историји. Овај рад се бави демографским изазовима и имиграцијом становништва са којима се Европа суочава, а посебно земље Европске уније. Анализа је посебно усмерена на два демографска изазова, а то су проблем ниског фертилитета и старење становништва.

Кључне речи: становништво, демографски изазови, миграције

Континуирани пад фертилитета, пораст очекиваног трајања живота и интензиван процес старења становништва основне су одлике демографског развоја свих Европских земаља. Овакве демографске промене имплицирају и бројне економске изазове друштва, као што је слабљење квалитета контингента радно способног становништва и пораст броја старог (старости 65 и више година) и остарелог становништва (старости 80 и више година). У оваквим условима пензиони систем постаје неодржив и захтева реформу која се у основи односи на пораст старосне границе за одлазак у пензију. Као реакција на ферилитет испод нивоа потребног за просту репродукцију у модерном свету актуелно је неколико одговора: мере за продужење људског века, мере за повећање уселјавања, мере које ограничавају приступ средствима контроле рађања, мере које теже да повећају ферилитет позитивним подстицајима и мере за прилагођавање демографским променама (Ђурђевић и Арсенић, 2015:378).

Од 2015. године Европа се суочава са једном од највећих мигрантских криза, која представља не само демографски, већ и економски и политички

* daniela.arsenovic@dgt.uns.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројеката суфинансираних од стране Матице српске и Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије (176020)

проблем европског друштва (Арсеновић и Солараревић 2016). Само у периоду од средине 2015. до средине 2016. године азил у некој од европских држава затражило је више од милион људи. Знатан део чине избеглице из ратом захваћених подручја, али је велики број и економских миграната.

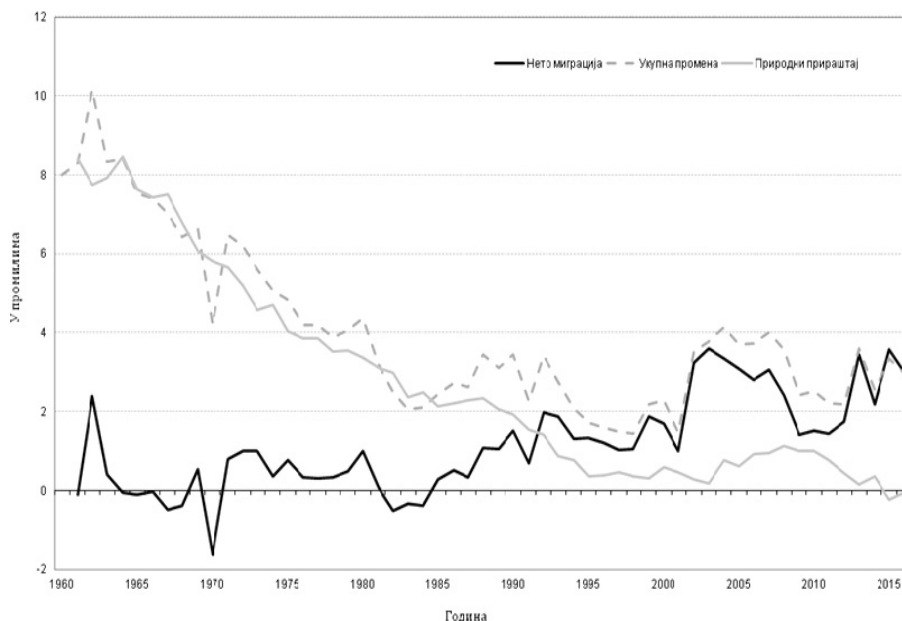
Основни циљ рада је да укаже на демографске изазове становништва европских земаља, као и на компоненте кретања становништва у будућности. У раду су представљени актуелни трендови популационог раста, фертилитета, очекиваног трајања живота и старења становништва на простору Европских земаља.

Популациони раст и промене у Европи

Највећи допринос позитивној промени броја становника Европске уније у 2015. години дале су миграције. Допринос природног прираштаја био је негативан, а његова вредност је износила $-0,2$ промила, док је у 2016. години он био на нули.

На графикону 1 приказан је допринос природног прираштаја и миграција промени броја становника у Европској унији од 1960. године. На графикону је уочљив висок допринос природног прираштаја промени броја становника током шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година, док почетком деведесетих допринос миграција постаје доминантнији и тај тренд се наставља, а у појединим годинама је раст броја становника остварен само захваљујући позитивном доприносу миграција.

Графикон 1. Допринос природног прираштаја и нето миграција промени броја становника у Европској унији, 1961-2015.

Извор: Еуростат

Посматрано по појединачним земљама, у 2015. години, у чак 12 држава Европске уније природни прираштај је био негативан, а најниже стопе забележене су у Бугарској (-6,2 промила), Хрватској (-4,0), Мађарској (-4,0), Литванији (-3,5), Румунији (-3,2)¹. Негативне стопе природног прираштаја бележене су и у земљама изван Европске уније, тако је у Србији она износила -5,0 промила, чиме Србија, након суседа Бугарске, заузима друго место у Европи по негативној стопи природног прираштаја.

Највишу стопу природног прираштаја имале су Ирска (7,6 промила), Исланд (5,9), Луксембург (3,7), Албанија (3,6), Норвешка (3,5) и Француска (3,1).

Већи бро одсељених над досељеним лицима, односно негативан миграциони салдо бележен је углавном у земљама Европске уније које имају нижи животни стандард у поређењу са земљама западне и северне Европе. Тако је у Грчкој нето стопа миграционог салда у 2015. години износила -4,1 промил, у Хрватској -4,3 промила, у Летонији чак -5,4 промила и -7,7 у Литванији. Док је у Немачкој он позитиван и износио је 14,3 промила, такође и у Данској (7,4), у Луксембургу (19,6), Малти (9,7), Аустрији (13,0), Шведској (8,0), Швајцарској (8,5).

Фертилитет становништва

У свим европским земљама, у 2015. години, стопа укупног фертилитета била је испод нивоа потребног за просту репродукцију становништва. На нивоу Европске уније она је износила око 1,6 деце по мајци, а највише вредности имала је у Француској, Шведској, Исланду, Ирској и Великој Британији. На другој страни, државе као што су Пољска, Португал, Хрватска, Италија, имају стопу укупног фертилитета испод 1,4 деце по мајци (табела 1).

Табела 1. *Општа стопа фертилитета и средња старост жене приликом рађања у Европским земљама, 2015. године*

Регион/држава	Укупна стопа фертилитета	Средња старост жене приликом рађања првог детета
Европска унија	1,58	28,9
Белгија	1,70	28,7
Бугарска	1,53	26,0
Чешка	1,57	28,2
Данска	1,71	29,2
Немачка	1,50	29,5
Естонија	1,58	27,2
Ирска	1,92	29,6
Грчка	1,33	30,2
Шпанија	1,33	30,7
Француска	1,96	28,5
Хрватска	1,40	28,3

¹ Извор: Eurostat

Италија	1,35	30,8
Кипар	1,32	29,5
Летонија	1,70	26,5
Литванија	1,70	27,1
Луксембург	1,47	30,2
Мађарска	1,45	27,9
Малта	1,45	28,8
Холандија	1,66	29,7
Аустрија	1,49	29,2
Пољска	1,32	27,0
Португал	1,31	29,5
Румунија	1,58	26,3
Словенија	1,57	28,7
Словачка	1,40	27,1
Финска	1,65	28,8
Шведска	1,85	29,2
Велика Британија	1,80	28,7
<i>Остале државе</i>		
Исланд	1,80	27,5
Норвешка	1,72	28,9
Швајцарска	1,54	30,6
Македонија	1,50	26,8
Албанија	1,67	25,2
Србија	1,46	27,7

Извор: Еуростат

Континуирано опадање фертилитета присутно је неколико деценија, а у исто време расте просечна старост жене приликом рађања првог детета. Просечна старост жене приликом рађања на нивоу Европске уније, у 2015. години износила је 29 година, а најнижа је била у Летонији, Бугарској и Румунији (табела 1). Када је у питању Србија, она прати европски модел, просечна старост мајке приликом рађања била је за једну годину мања од просека у Европској унији.

Одлагање рађања постало је значајна карактеристика фертилитета становништва у Европи. Данас жене у Европи рађају у каснијим годинама, што показује и специфична стопа фертилитета која је код жена старости до 30 година смањена од 70-их година 20. века, док је код жена старих 30 и више година она порасла (Van Nimwegen and Van der Erf, 2010:1363). До почетка 21. века, готово сва европска друштва, укључујући и земље бившег Совјетског Савеза биле су захваћене одлагањем рађања (Frejka and Sobotka 2008). У великом броју земаља Западне, Северне и Јужне Европе просечна старост жена приликом рађања креће се између 28 и 29 година, за разлику од 70-их година када се она кретала између 24 и 25 година (Frejka and Sobotka, 2008:20). Пораст просечне старости приликом рађања првог детета развило је међу демографима и социолозима сумњу да одлагање рађања утиче на ниво фертилитета. То је довело до мерења темпо ефекта, односно рачунања колики би ниво фертилите-

та био да нема одлагања рађања. Ипак детаљна истраживања и прорачуни су показали да би у случају одсуства одлагања рађања, фертилитет био већи али још увек недовољан за просту репродукцију.

Очекивано трајање живота

Целокупан развој друштва (посебно економски развој, унапређење животне средине, квалитетнији начин живота, унапређење здравствене неге и медицине) тежио је ка сталном порасту очекиваног трајања живота и може се закључити да је захваљујући томе процес старења становништва успешно реализован (Zaidi, 2008:7). Очекивано трајање живота је један од најчешће коришћених показатеља код анализе морталитета становништва. У 2015. години, у Европској унији очекивано трајање живота је износило 81 годину. Ипак, посматрано по државама, јављају се значајне разлике. Тако на пример, најмање очекивано трајање живота има Литванија (74,6 година), док највеће има Шпанија (83). Слично Литванији, и Летонија, Бугарска и Румунија такође имају очекивано трајање живота око 75 година, док се Шпанији придружују Белгија, Немачка, Ирска, Француска, Италија, Луксембург, Холандија, Аустрија и Шведска у којима је очекивано трајање живота преко 80 година.

Посматрано према полу код мушкараца очекивано трајање живота износило је 78 година док је код жена оно достигло 83 године (Еуростат). У свим европским земљама очекивано трајање живота код жена је веће него код мушкараца, али се разлике према полу постепено смањују (Van Nimwegen and Van der Erf, 2010:1365).

Посматрајући кроз 20. век велики утицај на кретање очекиваног трајања живота имала је редукција заразних болести, односно смена заразних и хроничних болести. Од средине 20. века, хроничне болести постају доминантан узрок смрти, нарочито у старијим годинама, због чега дужи животни век не мора увек значити и здрав живот. Међу хроничним болестима, кардиоваскуларне болести су водећи узрок смрти становништва. У 21. веку, забележено је смањење морталитета од кардиоваскуларних болести код становништва старости преко 55 година, што је утицало на пораст очекиваног трајања живота (Van Nimwegen and Van der Erf, 2010:1367).

Демографски изазови

Пораст очекиваног трајања живота заједно са ниским фертилитетом резултирао је интензивним процесом старења становништва. Узимајући у обзир демографске трендове, односно кретање фертилитета и морталитета, у поређењу са другим регионима у свету, Европско становништво је међу најстаријим популацијама. Према подацима за 2010. годину, медијална старост становништва Европске уније износила је 39,8 година, а посматрано по државама највећу медијалну старост имала је Немачка (44,2 године). Удео становништва

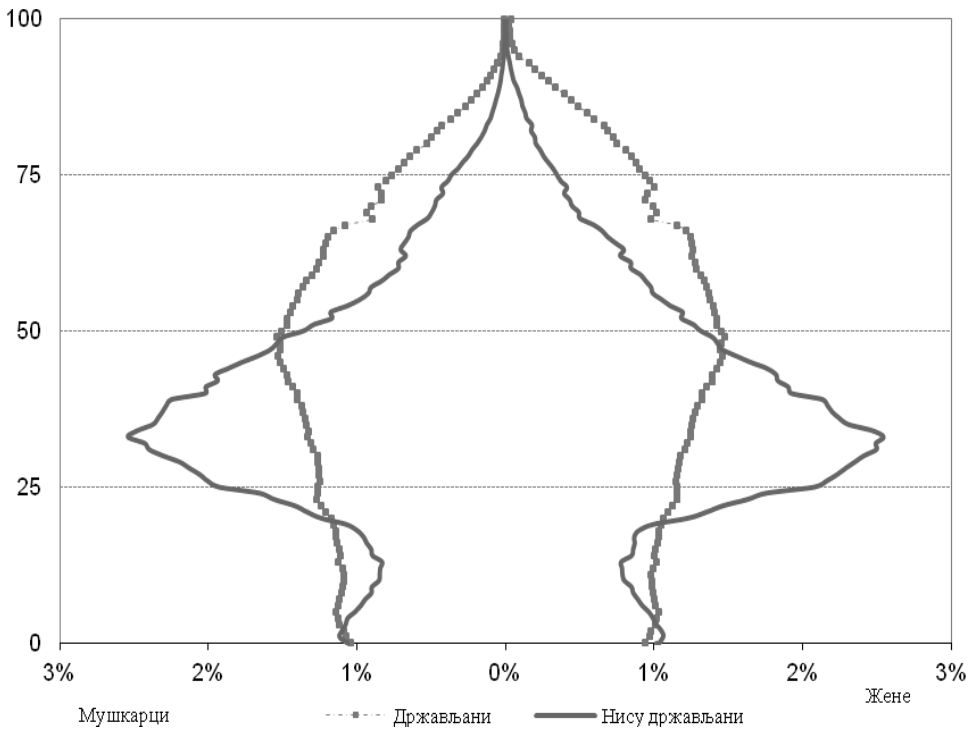
старог 65 и више година износио је 16%, док је удео становништва старог 80 и више година износио 4,1%. У деценијама које долазе старење становништва ће још више доћи до изражаја јер управо сада генерације бабу боомер-а (генерације рођене у периоду након Другог светског рата па до 1960-65 година) улазе у категорију становништва старог 65 и више година. На другој страни присутан је и континуирани пораст очекиваног трајања живота, тако да ће се и број остарелог становништва повећавати (80+). Према пројекцијама Еуростат-а медијална старост европског становништва ће се до 2050. године повећати на 46,8 година, а у појединим земљама као што је Немачка, Румунија, Пољска и Словачка, она ће прећи 50 година (Lanziere, 2011:5). Удео старог становништва (65 и више година) ће до средине 21. века износити око 27,8%, док ће удео остарелог становништва (80 и више година) износити 10,1%, што значи да ће се његов број у наредних неколико деценија више него дуплирати. Овакав тренд карактерисаће све земље Европске уније. Континуирани пораст контингента старог становништва на једној страни и погоршање „квалитета“ контингента становништва радно способног узраста свакако намеће низ економских и социјалних изазова европском друштву. На другој страни, прилив великог броја избеглица и мигрантског становништва углавном млађе старосне доби, отвара питање да ли се демографски изазови мигрантске кризе могу претворити у шансе када је реч о старењу становништва (Арсеновић и Соларевић 2016:27). У микроекономији постоји становиште које истиче да су миграције заправо улагање у људски капитал (Zaiceva and Zimmermann, 2014:6).

Имиграција и изазови

Са глобалног аспекта може се констатовати да су изазови и проблеми које са собом носе мигрантски токови, данас израженији више него икада раније у прошлости. Миграције становништва као облик просторне покретљивости између једног географског дела у други не представљају новину у друштву. Ипак, узроци миграција, односно разлози за пресељење (pull и push) данас су нешто другачији. У 2013. години регистровано је око 1,7 милиона имиграната на простору Европске уније, а земља њиховог порекла је била ван граница уније. Највећи број имиграната регистрован је у Немачкој, потом Великој Британији, Француској, Италији и Шпанији (European Commission, 2015:22).

Становништво које учествује у миграцијским токовима углавном припада категорији радно способног становништва, што се и види на графикону 2. Младо, радно способно становништво представља пожељну категорију имиграната у свим земљама са развијеном економијом и неповољним демографским трендовима.

Графикон 2. Старосна структура становништва Европске уније (становништва које има држављанство и становништва које нема држављанство ЕУ), у 2014.

Извор: *European Commision, 2015:28*

Када су у питању тражиоци азила њихов број је значајно порастао од 2007 и 2008 и то за 45 процената, тако да је у 2014. укупан број тражиоца азила износио 626 хиљада (European Commision, 2015:31). Током 2014 и 2015. године више од милион људи затражило је азил у некој од земаља Европске уније. Међу тражиоцима азила, нарочито је повећан број оних који су дошли из Сирије, само између 2013. и 2014. године њихов број је повећан са 50 на 122 хиљаде. Највећи број тражиоца азила регистрован је у Немачкој, Шведској, Италији, Француској и Мађарској.

Мере за повећавање уселавања карактеристичне су за богате земље и оне их примењују деценијама уназад. Дobar пример су Сједињене Америчке Државе, Томас Еспеншед (Thomas Esphensade) је још 1980. године израчунао да директни трошкови исхране, одеће, становања, медицинских услуга, образовања до 18 године живота и плус четири године факултета коштају родитеље око 85 хиљада долара по детету, а ако се урачунају и индиректни трошкови (изгубљена зарада мајке) ови трошкови износи и 100 хиљада код породица са ниским приходима, до 140 хиљада код породица са средњим приходима. Овај прорачун је био за 30 процената већи него у 1977. години, на основу чега се

може закључити да су данашњи трошкови подизања деце далеко већи (Ђурђевић и Арсеновић, 2015:380). Увозом образоване радне снаге која припада контингенту радно способног становништва смањују се демографске инвестиције.

Према проценама Уједињених нација за успоравање негативних демографских процеса, Немачкој на пример, би било потребно годишње око 300 хиљада миграната (сваке године до 2050). Са тог аспекта, интензивни мигрантски токови могу донети нове шансе за демографску будућност европског становништва, јер је највећи број тражиоца азила становништво до 35 година старости, младо, становништво у репродуктивном периоду и радно способно становништво. Свакако да се ту јавља низ културолошких и социјалних разлика које је потребно превазићи, како би се досељено становништво адаптирало у нове друштвене, економске и политичке прилике (Арсеновић и Соларевић 2016:27).

Као реакција на мигрантску кризу у 2015. години, Европска комисија је донела агенду о миграцијама (у Бриселу, мај 2015), којом се дефинишу мере за усмеравање миграција и касније интеграцију миграната. Агендом су дефинисана четири стуба за управљање миграцијама:

- Редукција илегалних миграција
- Управљање границама
- Снажна политика према азилу
- Стварање нове политике према легалним миграцијама.

И поред снажног отпора појединих земаља Европске уније када је у питању пријем и интеграција имиграната, чињеница је да се кроз наведену агенду тежи унапређењу мера миграционе политике којом би се надоместиле демографске инвестиције неопходне за даљи економски и регионални развој.

Закључна разматрања

Старење становништва и низак фертилитет без преседана имају пресудну улогу у развоју Европског друштва и економије, због чега све европске земље имплементирају или припремају мере политике за прилагођавање овим променама. Један део европских земаља спровео је реформу пензионог система подизањем границе за одлазак у старосну пензију на 67 година. Ова мера ће се примењивати до 2021. године након чега ће старосна граница за одлазак у пензију зависити од преосталих година очекиваног трајања живота (15 или мање година). Поред тога, спроводе се и мере које се односе на интеграцију старог становништва, односно активно учешће старих у друштвеном животу и локалној заједници, њихово учешће на тржишту рада са обезбеђеним флексибилним и скраћеним радним временом, као и на пословима који су у складу са могућностима појединаца узимајући у обзир здраве године живота. И поред тога, будући економски развој Европске уније зависиће у знатној мери од имиграција. Популациони раст европског простора данас зависи од позитивног миграционог салда а поједине земље (укључујући и оне у региону ЕУ15) раст

становништва имају само захваљујући позитивном доприносу миграција. Имиграција по правилу доноси млађе, радно способно становништво које са својим потенцијалом може редуковати и ублажити демографске последице старења и ниског фертилитета. Због тога је неопходно обезбедити што бољу и ефикаснију интеграцију имиграната имајући у виду да они долазе из земаља и региона који се значајно разликују како у политичком, тако и у културолошком и економском погледу. На конференцији имиграционе службе одржане у Бечу 2007. године представљени су резултати анкетног истраживања у којем се види да је становништво европских земаља позитивно оценило прилив економских миграната на њихово тржиште рада, схватајући значај за даљи економски развој нарочито у појединим секторима и занимањима (GDISC, 2007).

И поред чињенице да велики број имиграната долази на европски простор, један део земаља и даље ће бити суочен са непремостивим демографским променама и изазовима. То су земље са недовољно развијеном економијом и нижим животним стандардом, због чега не представљају пожељну имиграцијску дестинацију.

Литература:

1. Zaiceva A., and Zimmermann K F. (2014). *Migration and Demographic Shift*. Discussion Paper Series, No. 8743, Bonn, 6.
2. Arsenović D., Solarević M. (2016). *Migrantska kriza: pretnja ili šansa starenju stanovništva Evrope?* Naučni skup: Hrvatsko-srpski odnosi u 20. veku, Izbeglice, prognanici i povratnici-Izazov za savremenu Evropu i Zapadni Balkan. Tema skupa: Savremena suočavanja sa izbegličkom i migrantskom krizom, Golubić, 23-28.
3. Asghar Z. (2008). *Features and Challenges of Population Ageing: The European Perspective. Policy Brief, March (1)*, Social and Economic Council of Spain, Madrid 2008, 7.
4. Đurđev B., Arsenović D. (2015). *Suočavanje sa izazovima demopulacije*. Četvrti srpski kongres geografa, Kopaonik, 379-383.
5. European Commission (2015): *Short Analytical Web Note, 3/2015: Demography Report*. Luxembourg.
6. Frejka Tomas, Sobotka Tomaš. (2008). *Chapter 1: Fertility in Europe: Diverse, delayed and below replacement*. Demographic research, 19 (3), 15-46.
7. GDISC (2007). *Intra-European workforce flows: qualitative and quantitative findings*. Vienna-Rijswijk: ICMPPD and IND, General Director s Immigration Services Conference.
8. Lanzieri G. (2011). *The greying of the baby boomers. A century-long view of ageing in European populations*, Statistics in focus 23, Luxembourg 2011, 5.
9. Van Nimwegen N., Van der Erf R. (2010). *Europe at the Crossroads: Demographic Challenges and International Migration*. Journal of Ethnic and Migration Studies, 36 (9), 1359-1379.
10. Zaidi A. (2008). *Features and Challenges of Population Ageing: The European Perspective*. Policy Brief, March (I), European Centre.

DEMOGRAPHIC CHALLENGES AND IMMIGRATION

Summary: Significant number of European countries that have experienced second demographic transition are facing with long-term fertility decline, increasing of life expectancy and intensive population ageing, which imply different economic challenges of society (harvesting working-age population and raising number of old end oldes-old population). In the second decade of 21st century European countries are facing with one new challenges and social dimension related to migration, one of the most severe migrant crisis in modern history. The main aim of this paper is to explore demographic challenges and immigration in Europe, particularly in European Union. Analysis in this paper is focused mainly on two demographic challenges: low fertility and population ageing.

Key words: population, demographic challenges, migration